

Др ИВАН ЈОРДОВИЋ
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду

ERŌS И НАСТАНАК ТИРАНСКОГ ЧОВЕКА

Апстракт: Појам *erōs*-а у Платоновој философији игра веома важну улогу. У овом раду, међутим, философски аспекти и значај *erōs*-а нису у фокусу разматрања, већ се у средишту пажње налази разматрање подударности у виђењу *erōs*-а код Платона, Тукидида, Херодота, Аристофана и Еурипида. На тај начин ће бити показано да се Платон у *Држави* приликом конципирања теорије о настанку „тиранског човека“ није руководио политичким (олигархијским) предрасудама, већ да га је одликовао један критички однос према политичкој мисли његовог доба. У средишту пажње ове студије, међутим, неће се наћи дијалог *Држава*, већ дијалог *Горџија*. Разлог за такав приступ је то што је у овом дијалогу Каликле парадигма за појединца који размишља искључиво у категоријама моћи, верује једино у етику силе и идеализује тиранију. Тако ће посредством Каликла бити показан утицај политичке мисли са краја 5. и почетка 4. века п.н.е. на Платона, као и начин на који је славни филозоф путем појма *erōs*-а разрешио парадоксалну ситуацију истовременог заступања учења о праву јачег и идеализовања тираније и потпуног прихватања демократске идеологије.

Кључне речи: *erōs*, тирански човек, Платон, Каликле, *Горџија*, Тукидид, Херодот, Аристофан, демократија.

Појам *erōs*-а у Платоновој философији игра веома важну улогу. У овом раду, међутим, философски аспекти и значај *erōs*-а нису у фокусу разматрања, већ се у средишту пажње налази разматрање подударности у виђењу *erōs*-а код Платона, Тукидида, Херодота, Аристофана и Еурипида. На тај начин ће бити показано да се Платон у *Држави* приликом конципирања теорије о настанку „тиранског човека“ није руководио политичким (олигархијским) предрасудама, већ да га је одликовао један критички однос према политичкој мисли његовог доба. У средишту пажње ове студије, међутим, неће се наћи дијалог *Држава*, већ дијалог *Горџија*. Разлог за такав приступ је то што је у овом дијалогу Каликле парадигма за појединца који размишља искључиво у

категоријама моћи, верује једино у етику силе и идеализује тиранију.¹ Тако ће посредством Каликла бити показан утицај политичке мисли са краја 5. и почетка 4. века п.н.е. на Платона, као и начин на који је славни философ путем појма *erōs*-а разрешио парадоксалну ситуацију истовременог заступања учења о праву јачег и идеализовања тираније и потпуног прихватања демократске идеологије.

Платон важност појма *erōs*-а и његове везе са демократском идеологијом истиче од самог почетка трећег дела *Горгије* тиме што се Сократ, одмах након што се Каликле умешао у расправу, свом новом саговорнику обраћа с једном прилично необичном аналогијом. По њој, обојица имају две љубави: Сократ философију и Алкибијада, сина Клејнијевог, а Каликле атински демос и Дема, сина Пириламповог.² Обојица су искусили недостатак снаге да се успротиве предметима своје љубави, тј. љубљеном. Из Сократовог излагања произлази да он под тим, у свом случају првенствено мисли на философију, а у Каликловом на атински демос, док су Алкибијаду и Дему у овом поређењу додељена споредне места.

Аристофан и Еурипид обелодањују да ова Сократова аналогија не представља ништа несвакидашње и да не одудара од тадашње терминологије. Из *Вишезова*, *Ахарњана* и *Пјицица* произлази да су присталице демократије често себе називали љубавницима демоса, међу којима је био и озлоглашени демагог Клеон.³ У *Феничанкама* Полинејк тврди да свако воли своју отаџбину.⁴ Тукидид пружа најбољи доказ да се Сократова тврдња да Каликле љуби атински демос може протумачити као одјек демократске идеологије. Перикле тако у *Надгробној беседи* позива своје суграђане да буду љубавници (*erastai*) атинске државе, чију моћ и величину наглашава управо у том контексту.⁵ Овај Периклов позив рефлектује идеализовани однос из-

¹ Види М. Н. Ђурић, *Историја хеленске етике*, Београд 1990², 204–206; E. R. Dodds, *Plato: Gorgias, a Revised Text with Introduction and Commentary*, Oxford 1959, 188; 12–15; J. Dalfen, *Gorgias, Übersetzung und Kommentar*, у: E. Heitsch und W. Müller (ур.), *Platon Werke: Übersetzung und Kommentar*, Bd. VI 3, Göttingen 2004, 132–137; пос. 137; Ch. H. Kahn, *Plato and the Socratic Dialogue: The Philosophical Use of a Literary Form*, Cambridge 1996, 126. П. Шори је за Каликла рекао: „the most eloquent statement of the immoralist’s case in European literature.“, P. Shorey, *What Plato Said*, Chicago 1993, 22.

² Plat. *Gorg.* 481d–482a.

³ Aristoph. *Equ.* 732; 1340–1344; *Ach.* 143; *Av.* 1278f.; 1316; *Nub.* 1187; види G. Crane, *Thucydides and the Ancient Simplicity: The Limits of Political Realism*, Berkeley/Los Angeles/London 1998, 318f.; W. R. Connor, *The New Politicians of Fifth Century Athens*, Princeton 1971, 97. Још један сродан појам је *philopolis* (Thuk. 2.60,5; 6.92,2; 4; Aristoph. *Lys.* 545; Plat. *Apol.* 24b); уп. S. Hornblower, *A Commentary on Thucydides, Vol. I: Books I–III*, Oxford 1991, 333; Connor, 1971, 102f.

⁴ Eurip. *Phoen.* 358f.

⁵ Thuk. 2.43,1; уп. 60,5; види H. Yunis, *Taming Democracy: Models of Political Rhetoric in Classical Athens*, Ithaca/London 1996, 81; Crane, 1998, 319; S. S. Monoson, *Citizen as Erastēs: Erotic Imagery and the Idea of Reciprocity in the Periclean Funeral Oration*, Political

међу љубавника и љубљеног, односно између грађанина и његовог полиса. У таквом односу обе стране одликује самоконтрола, међусобно поштовање и реципроцитет. Из овога проистиче да се однос не заснива ни на потчињавању ни на доминацији једне стране. Грађанин се енергично ангажује за добробит свог полиса, а заједница заузврат његов допринос на одговарајући начин признаје и вреднује.⁶ Тиме што је однос између полиса и грађанина поистовећен са односом љубавника и љубљеног, успостављен је један далеко активнији (страственији) однос него што је то у случају традиционалног поређење родољубља са односом између родитеља (отаџбина) и детета.⁷

Код Тукидида се *erōs* доводи у везу са још једним феноменом – империјализмом, који чини централну тему *Сицилијанске гебаије*. Никија тако у овој дебати каже да старији грађани не треба да се стиде (*mē kaitaischynthēnai*) да се супротставе походу и што не осећају злосрећну љубав (*dyserōtas*) за нечим што је недостижно.⁸ Сам Тукидид на крају *Сицилијанске гебаије* констатује да је Атињане обузео *erōs* да крену у овај највећи поход.⁹ Ово двоструко помињање *erōs*-а у контексту империјалистичког духа атинске *archē* доказује да се његово навођење од стране Перикла у контексту моћи (*dynamis*) и величине (*megalē*) Атине не може одбацити као пука случајност.¹⁰

Theory 22 (1994), 253–276. Периклову употребу еротских израза подстакао је Ајшил (Aischyl. *Eum.* 851–856); уп. А. W. Gomme, *A Historical Commentary on Thucydides*, Vol. II: Books II–III, Oxford 1956, 137; S. S. Monoson, *Plato's Democratic Entanglements: Athenian Politics and the Practice of Philosophy*, Princeton 2000, 72; P. W. Ludwig, *Eros & Polis. Desire and Community in Greek Political Theory*, Cambridge 2002, 132; види А. Н. Sommerstein, *Aeschylus' Eumenides: Introduction, Greek Text and Notes*, Cambridge/New York 1989, 250. Једно од апстрактних божанстава које је у Атини уведено у доба демократије био је и *Erōs*; види G. Herman, *Morality and Behaviour in Democratic Athens*, Cambridge 2006, 338; R. Parker, *Athenian Religion. A History*, Oxford 1996, 227–242.

⁶ Види Monoson, 2000, 64–87; пос. 77–87. Закључци до којих је С. С. Моносон дошла су тачни, али њено наглашавање значаја пенетрације, односно пасивног положаја, под утицајем М. Фукоа и К. Довера, чини се исувише једнодимензионалним; види J. N. Davidson, *Dover, Foucault and Greek Homosexuality: Penetration and the Truth of Sex*, у: R. Osborne (уп.), *Studies in Ancient Greek and Roman Society*, Cambridge 2004, 78–118; пос. 86; 92; 94f.; 97f.; 114ff.

⁷ Види Ludwig, 2002, 333.

⁸ Thuk. 6.13,1; уп. 3.45,5; види A. Rengakos, *Form und Wandel des Machtdenkens der Athener bei Thukydides*, Stuttgart 1984, 111; S. Hornblower, *A. Commentary on Thucydides, Volume III: Books 5.25 – 8.109*, Oxford 2008, 335; *Id.*, 1991, 436.

⁹ Thuk. 6.24,3; Eurip. *Iph. Aul.* 808f.; Hornblower, 2008, 361; Ludwig, 2002, 135.

¹⁰ Уп. К. А. Raaflaub, *Thucydides on Democracy and Oligarchy*, у: A. Rengakos – A. Tsakmakis (уп.), *Brill's Companion to Thucydides*, Leiden/Boston 2006, 203; D. Shanske, *Thucydides and the Philosophical Origins of History*, Cambridge, 2007, 46f.; J. Ober, *Political Dissent in Democratic Athens*, Princeton 1998, 198; M. Taylor, *Thucydides, Pericles, and the Idea of Athens in the Peloponnesian War*, Cambridge 2010, 147–149.

Појам *erōs*-а у *Горјији* не служи само како би Каликле и његова уверења била стављена у демократски контекст, он треба да објасни и Каликлове унутрашње противречности, односно како је могуће да се залаже за учење о праву јачег а да је у исто време потпуно заслепљен демократском идеологијом и експанзионистичким духом атинске *archē*. Без обзира што Платон ни у једном делу није развио свеобухватну, целовиту, и потпуно јединствену теорију љубави, за разумевање ове проблематике веома су поучни дијалози *Фајдр* и *Симпосион*, јер ставови изнети у њима могу да објасне како је један исти *erōs*, али са тако различитим дејством, истовремено обузео и Сократа и Каликла.¹¹

Први део *Фајдра* чине три беседе о природи *erōs*-а: Лисијин говор, као и прва и друга Сократова беседа. Лисијина беседа и први Сократов говор, тиме што разликују између доброг и лошег *erōs*-а, умногоме рефлектују традиционално схватање љубави.¹² Међутим, Сократ се после своје прве беседе суштински удаљава од тог становишта, да би у својој другој беседи, односно палинодији, тврдио да је *erōs* једна јединствена целина и да може довести до истинске спознаје.¹³

Сократ *erōs* убраја у облике божанског лудила (*mania*).¹⁴ Једна од кључних одлика *erōs*-а јесте да лепота, за разлику од праведности, разборитости и осталих вечних ствари, једина има способност да буде непосредно препознатљива у својим оовостраним манифестацијама.¹⁵ Зато љубавник савладан божанским лудилом *erōs*-а на почетку жуди за телесно лепим. Помоћу те страсти он почиње да види одблеске праве лепоте и да се ње присећа. Тако у њему почиње да се развија жудња за вечно лепим. Ова чежња помаже љубавнику (*erastēs*) да се постепено присети трансценденталне природе праведности, разборитости и других вечних идеја.¹⁶ При томе однос између љубавника и љубљеног из чулне пожуде прераста у истинско пријатељство (*philia*).¹⁷ На тај начин *erōs* оне који се воле води ка философском животу, самоусавршавању, а тиме ка чистој спознаји, чиме им се отвара јединствени улаз ка свету вечног и савршеног.¹⁸

¹¹ Види G. R. Ferrari, *Platonic Love*, у: R. Kraut (ур.), *The Cambridge Companion to Plato*, Cambridge 1992, 248; R. Kraut, *Plato on Love*, у: G. Fine (ур.), *The Oxford Handbook of Plato*, Oxford 2008, 287. Да се *erōs* може превести и као љубав; види Ferrari, 1992, 269; D. Halperin, *Platonic Eros and What Men Call Love*, *Ancient Philosophy* 5 (1985), 161–163.

¹² Plat. *Phaidr.* 231a–234c; 237a–241d; уп. и *Symp.* 180c–d; 185e–186a.

¹³ Plat. *Phaidr.* 242c–e.

¹⁴ Plat. *Phaidr.* 244a–245c; пос. 249d–e.

¹⁵ Plat. *Phaidr.* 250b–d; уп. Halperin, 1985, 176ff.

¹⁶ Plat. *Phaidr.* 250d–253c; пос. 251a–b; 252e–253c. То важи и за *eromenos*-а, пошто његова љубав у идеалном случају постаје одраз љубави *erastēs*-а (Plat. *Phaidr.* 255d–e).

¹⁷ Plat. *Phaidr.* 255a–b; е; 256a; с. Ова места откривају да се током овог процеса дешавају релапси у правцу телесне љубави, али управо то доказује да је истинско пријатељство за Сократа идеалан облик љубави. О сродности појмова *erōs* и *philia* види Kraut, 2008, 286f.

¹⁸ Plat. *Phaidr.* 256.

Божанско дејство љубавног лудила Сократ током палинодије разрађује тако што душу опседнуту *erōs*-ом упоређује с крилатом запрегом коју чине возар, бели и црни коњ. Ова алегорија открива да пут *erōs*-а није праволинијски, већ да се у души оних које је он обузео води огорчена борба између међусобно супротстављених снага. Возар, који управља крилатим двоколицима стреми ка истинском сазнању, јер само тако може да угледа оно безбојно, безоблично и недодирљиво биће, које стварно постоји.¹⁹ Бели коњ је добар, леп и племените расе.²⁰ Он је жудан части (*timēs erastēs*), али с осећајем за стид (*aidōs*) и разборитост (*sōphrosynē*). Пријатељ је истинског мишљења, покоравајући се не бичу, него само поклику и говорима.²¹ Црни коњ је ружан, дивљи, насилан, обестан (*hybris*), бестидан и разуздан. Он не влада собом, склон је незаконоју (*paranomia*) и потпуно је у власти телесних страсти. Возар успева да га укrotи само уз крајњи напор и примену силе.²² Исход ове борбе, међутим, није познат. Када први пут угледа љубљеног, незауздани коњ, опијен жудњом за телесном љубављу, упркос свим ударцима, успева да натера возара и белог коња да се приближе *erōmenos*-у.²³ Возару потом полази за руком да благовремено поврати власт над запрегом и да се удаљи од љубљеног. При том је принуђен да црном коњу, који пружа најжешћи отпор и који добром коњу пребацује вероломство, кукавичлук и немужевност, обећа да ће се касније вратити.²⁴ Ова сцена се понавља још много пута, све док се разуздани црни коњ услед примене силе не потчини возаревој вољи.²⁵ Упоредо са овом борбом, одвија се још једна. Сам возар се, такође, бори и са својим жудњама. У супротном, црни коњ никада не би ни добио прилику да се макар на тренутак отргне и наметне. Чак и касније, када је овај укrotен, сам возар, у тренутку када почне ближе да комуницира са љубљеним, пада у искушење похоте, али стид и разборитост помажу *erastēs*-у и *erōmenos*-у да владају собом (*enkrateia*) и достигну уредан и философски начин живота.²⁶ На крају своје палинодије Сократ прави разлику између ове идеалне везе и једне друге заједнице оних који се воле, а која не успева да сасвим задовољи високе захтеве философије.²⁷ То показује да Сократ у свом дру-

¹⁹ Plat. *Phaidr.* 247c; види Ferrari, 1992, 264.

²⁰ Plat. *Phaidr.* 253d-e.

²¹ Plat. *Phaidr.* 253d-e. Бели коњ осећа *aischynē* након што га је само на трен савладала похота (Plat. *Phaidr.* 254c).

²² Plat. *Phaidr.* 253e-254e; види Ferrari, 1992, 264.

²³ Plat. *Phaidr.* 254a-b.

²⁴ И Каликле пребацује Сократу да је немужеван (Plat. *Gorg.* 485c-d).

²⁵ Plat. *Phaidr.* 254e. Након што је коначно савладан, лошег коња приликом сусрета са момчићем хвата велики страх; види G. R. F. Ferrari, *The Struggle in the Soul: Plato, Phaedrus 253c7-255a1*, Ancient Philosophy 5 (1985), 1-10.

²⁶ Plat. *Phaidr.* 255a-256b; пос. 255a; 255d-256b. E. Belfiore, *Dancing with the Gods: The Myth of the Chariot in Plato's Phaedrus*, *AJPh* 127 (2006), 185-217; пос. 185-191 указује да сва три дела запреге поседују како позитивне тако и негативне особине.

²⁷ Plat. *Phaidr.* 256b-d. На то указује и Сократов *Закон Аграсијује* (Plat. *Phaidr.* 248c-249c); види E. Heitsch, *Platon: Phaidros*, у: E. Heitsch und W. Müller (ур.), *Platon Werke: Übersetzung und Kommentar*, Bd. VI 3, Göttingen 1993, 103-105; 120 нап. 233.

гом говору полази од идеалног случаја и да има у виду идеално дејство *erōs*-а. Истовремено постаје јасно да се достизање тог идеала не подразумева.²⁸ Напротив, далеко је лакше скренути на странпутицу, односно на стазу телесних страсти, што се одражава и на судбину душе као што то показује *закон Аграсиције*.²⁹ По овом закону, људска душа своје онострано бивствовање између пада и повратка у небеске сфере проводи у десет инкорпорација и то у егзактној сразмери с стеченим увидом и сазнањем.³⁰ Философска природа представља највишу инкорпорацију, док тиранин представља најнижу.³¹

Премда Сократ у палинодији заступа мишљење о јединственом *erōs*-у, опис борбе која се води да би се достигао прави пут показује да *erōs* одликује дуалност, односно да поседује једну „приземнију“ и једну „узвишенију“ страну.³² У светлу тога, Сократово излагање о дејству лошег *erōs*-а у првом говору у *Фајдру* може да допуни слику о томе шта се у души *erastēs*-а одиграва када скрене с правог пута и не успе да савлада љубавно лудило, односно када њиме овлада „приземна“ страна *erōs*-а.

Констатација „Као курјаци јагње, и љубавник воли дечака“ карактеристична је за цео први Сократов говор.³³ Телесна жудња гони љубавника да нема у виду срећу и добробит љубљеног. Уместо тога он настоји да љубљеног доведе у потпуно завистан положај и да га учини slabим и несамосталним, дакле, плашљивим, неуким, невештим у говору и спороумним. Стога му је изричито мрско све јогунасто, једнако снажно или јаче.³⁴ Љубавник би радо желео да види да је љубљени лишен веза са сродницима и пријатељима, као и да нема своју породицу и имовину.³⁵ Из зависти и страха похотни *erastēs* свог љубљеног исто тако покушава да одврати од свих ко-

²⁸ У том смислу индикативно је да сам *Фајдар* није у целости подлегао идеалном дејству *erōs*-а. У супротном се тешко може објаснити чињеница да је 415. године учествовао у скрнављењу Херма, због чега је био и осуђен; види М. Ostwald, *From Popular Sovereignty to the Sovereignty of Law. Law, Society, and Politics in Fifth-Century Athens*, Berkeley/Los Angeles/London 1986, 539; 544; 549; R. B. Rutherford, *The Art of Plato. Ten Essays in Platonic Interpretation*, London 1995, 248f.; 258; J. M. Rhodes, *Eros, Wisdom, and Silence. Plato's Erotic Dialogues*, Columbia (Miss.)/London 2001, 416.

²⁹ Како Е. Хајч указује, то не значи да сваки човек не може искусити да постоји још један свет из кога у стварности потиче и за који је, следствено, и преодређен (Plat. *Phaidr.* 249d-e); Heitsch, 1993, 119.

³⁰ Plat. *Phaidr.* 248c-249d.

³¹ Друга најгора инкорпорација је она софисте, односно демагога (Plat. *Phaidr.* 248c-249c); види Heitsch, 1993, 103-105; 120 нап. 233.

³² Kraut, 2008, 303. Да и у *Гозби* постоји дуалност *erōs*-а, види W. Detel, *Eros and Knowledge in Plato's Symposium*, у: W. Detel – A. Becker – P. Scholz (уп.), *Ideal and Culture of Knowledge in Plato. Akten der 4. Tagung der Karl-und-Gertrud-Abel Stiftung vom 1.-3. September 2000 in Frankfurt*, Stuttgart 2003, 88.

³³ Plat. *Phaidr.* 241d; уп. Rhodes, 2001, 448f.

³⁴ Plat. *Phaidr.* 238e-239b.

³⁵ Plat. *Phaidr.* 239d-240a.

рисних веза, на првом месту од философије, које би му омогућиле да се развије у човека.³⁶ Љубавник, такође, тежи да љубљеног у телесном смислу размекша и да га навикне на немужеван (*anandros*) начин живота.³⁷ Чим престане љубити, љубавник напушта предмет својих дотадашњих жудњи.³⁸ Све то указује да нема правога пријатељства (*phiiina*).³⁹

Узрок оваквог понашања *erastēs*-а је тај што је услед своје *hēdonē* више болестан, него што је здрав.⁴⁰ Он је охол (*hybris*), бестидан, завидан, неверан, злонамеран, говори са бесрамном отвореношћу (*epaischeis parrhēsia*) и неспособан је да влада собом.⁴¹ Љубавникови поступци су у потпуности одређени непрекидном и неодољивом унутрашњом нуждом (*anankē*).⁴² Из свега тога следи, мада то Сократ никада не изговара експлицитно, да је љубавник у ствари слаб и да је строго речено лишен слободе одлучивања, односно слободе уопште. Он робује наследи и зато је сасвим вољан да, све док је то у складу са његовим пожудама, служи љубљеном.⁴³

Пример из историје за такво понашање не проналази се код Платона, али се налази код Тукидида. Реч је о Алкибијаду чије је разуздано понашање код његових суграђана изазвало подозрење да тежи тиранији.⁴⁴ То је опет довело до тога да је усред рата пребегао Лакедемоњанима. У говору у Спарти 415/414. године Алкибијад своју издају објашњава тиме да је, иако је био заљубљен у свој град (*philopolis*), неправедно изгнан из њега, због чега његова отаџбина није више његова.⁴⁵ Тако је био присиљен да од пријатеља Агине постане њен непријатељ (*tous philous anankasantes polemiou genesthai*).⁴⁶

³⁶ Plat. *Phaidr.* 239b.

³⁷ Plat. *Phaidr.* 239c-d.

³⁸ Plat. *Phaidr.* 241a-b.

³⁹ Plat. *Phaidr.* 241c-d.

⁴⁰ За појам *hēdonē* види К. Марицки Гађански, *Задовољство и/илиживање: Hedone Платона и Аристотела*, у *Id.*, *Истина – око историје: Античке и модерне теме IV*, Београд 2006, 125–131.

⁴¹ Plat. *Phaidr.* 237e–238b; 239a-b; 240c; 240e; 241a.

⁴² Plat. *Phaidr.* 238a; 240c-d; e; 241; пос. 240c-d.

⁴³ Plat. *Phaidr.* 238e; 240d. У том смислу карактеристично је понашање црног коња. И он је спреман да сарађује са возаром и белим коњем све док се љубљеном приближавају или они тврде да то намеравају да ураде (Plat. *Phaidr.* 254a-d). Потребно је нагласити да у том смислу тирански човек из *Државе* исказује много сличности са љубавником из *Фајдр* (Plat. *Resp.* 574e–575a; 575e–576a).

⁴⁴ Види I. Jordović, *Anfänge der Jüngerer Tyrannis. Vorläufer und erste Repräsentanten von Gewaltherrschaft im späten 5. Jahrhundert v. Chr.*, Frankfurt am Main 2005, 131–168.

⁴⁵ Thuk. 6.92,2.

⁴⁶ Thuk. 6.92,3. Будући да пре тога говори о томе како је његова породица, а самим тиме и он сам, служила демосу, *philopolis* се ове може схватити и као *philodēmos* (Thuk. 6.89,3–6; уп. 2.60,5). Околност да Алкибијад при томе критикује демократски поредак из два разлога је безначајна. Прво, он говори у Спарти пред публиком коју жели да придобије (Thuk. 6.89,1–3; 90,1; 92,1–2). Друго, он је поврћени *erastēs* коме је свако средство право.

Прави *philopolis*, по њему, није онај ко не би напао своју отаџбину када би је због неправде изгубио, већ онај који жудећи (*epithymein*) за њом покушава да је на све начине поврати, што очигледно подразумева и велеиздају.⁴⁷ Алкибијад је на тај начин обелоданио све противречности личности која се налази у канџама „приземног“ *erōs*-а. Вољно је служио предмету своје љубави док је то било у складу са његовим пожудама, а када то није више случај, свако средство му је дозвољено како би га поново потчинио себи.⁴⁸ Да је Платон управо овако видео Алкибијада, потврђује *Гозба*. У овом дијалогу је Алкибијад приказан како се у својој љубави према Сократу непрекидно колеба између дивљења и најгоре љубоморе.⁴⁹ Без обзира на то што ова љубомора поприма облик жеље за осветом и што је више пута био одбијен, Алкибијад и даље настоји да себи потчини Сократа.⁵⁰ То му, додуше, није пошло за руком, али судећи по Аристофановим *Жабама* јесте успео у томе да атински демос доведе у положај веома сличан несрећно заљубљеном *erōtēnos*-у из *Фајџра*.⁵¹ Ова комедија изведена је 405. године након Алкибијадовог другог и последњег одласка из Атине, и у њој је осећање Атине (атинског демоса) према њему сажето у следећем стиху: „Њега воли (*pothei*), њега мрзи, ал’ јој за њим срце тужи.“⁵² Потом се Еурипид и Ајсхил, који су у комедији иначе увек супротног мишљења, слажу у негативној оцени Алкибијада. Еурипид за њега каже да зна само себи да служи и да је врло брз у томе да нанесе штету држави, док Ајсхил каже да младог лава у граду не треба гајити, али када одрасте, мора му се потчинити.⁵³

Наведена амбивалетност љубавника савладаног од пожуа у *Фајџру* можда може да пружи одговор на питање како је уопште могућ Каликлов противречан однос према демосу. Он је, с једне стране, *erastēs* демоса и стоји под потпуним утицајем демократске идеологије, док с друге стране отворено заступа учење о праву јачег, одбацује демократско начело једнакости, осећајући према мноштву само најдубљи презир. То је могуће зато што Каликле исказује све одлике личности (возара) коју је савладала „приземна“ страна *erōs*-а, тј. црни коњ.⁵⁴ Оваква аналогија није сасвим без основа пош-

⁴⁷ Thuk. 6.92,4.

⁴⁸ Уп. Ludwig, 2002, 332f.; J. J. Price, *Thucydides and the Internal War*, Cambridge 2001, 260–262.

⁴⁹ Plat. *Symp.* 231b-d; 214d–222b; уп. G. Крџгер, *Einsicht und Leidenschaft. Das Wesen des platonischen Denkens*, Frankfurt am Main 1992, 284f.

⁵⁰ Plat. *Symp.* 213d; 214e; 216b-c; 217b-d; 219b-d; 222a; c-d.

⁵¹ Plat. *Phaidr.* 240e–241c.

⁵² Aristoph. *Ran.* 1425f.

⁵³ Aristoph. *Ran.* 1427–1433. Ајсхилов коментар је посебно интересантан, будући да Каликле јаче природе пореди са лавовима, док то исто Сократ у *Држави* чини у односу на Трасимаха (Plat. *Gorg.* 483e; *Resp.* 341c).

⁵⁴ Plat. *Gorg.* 482b; уп. D. Avnon, “Know Thyself”: *Socratic Companionship and Platonic Community*, *Political Theory* 23 (1995), 315: „This unwitting acquiescence to the rule of the passions prevents him from apprehending the eternal, and harbours the danger of Callicles developing multiple selves at war with one another.“

то Сократ у трећем делу *Горгије* пореди Перикла, Темистокла, Кимона и Милтијада са возаром кога су коњи избацили из кола, како би показао да они нису били добри државници, јер су демос учинили бешњим због чега су на крају били и кажњени.⁵⁵

Каликле категорички одбацује философски и уредан начин живота.⁵⁶ Он је, по сопственим речима, дошао у додир са философијом, али је не прихвата за животни циљ, пошто она, по њему, појединца квари, чини немужевним (*anandros*) и неспособним за јавни живот.⁵⁷ Млади атински аристократа своје мишљење износи отворено (*parrhēsia*) и без срама (*aischynē*).⁵⁸ С гнушањем одбацује *sōphrosynē* и *enkrateia*.⁵⁹ Залаже се да свим својим пожулама (*hēdonai*) и страстима (*epithymiai*) треба потпуно пустити на вољу.⁶⁰ То проглашава за слободу (*eleutheria*) и незаузданост (*akolasia*).⁶¹ Тиме, међутим, што каже да је у складу са природом да се све пожуде морају у потпуности задовољити, као и да је у том смислу бољи живот који је као бушно буре које је неопходно непрекидно допуњавати, Каликле у стварности признаје тачније да се овде ради о принудном понашању.⁶² Управо је то Платонова теза, будући да Сократ за живот који Каликле велича употребљава појам *kinaidos*. Овај термин се односи на личност која не може да контролише не само свој сексуални, а камоли целокупан живот.⁶³ Још је важније да је *kinaidos* неко ко не само да не влада собом, већ тражи да други владају њиме.⁶⁴ Најзад, иако при-

⁵⁵ Plat. *Gorg.* 516e.

⁵⁶ Plat. *Gorg.* 484c–486d; 493c.

⁵⁷ Plat. *Gorg.* 484c–e; 485b–e; 486c–d.

⁵⁸ Plat. *Gorg.* 487a–b; d; 492d.

⁵⁹ Plat. *Gorg.* 491d–e. За релевантност појма *enkrateia* у Усјоменама на Сокрајиа (Xen. Mem. 1.2,1; 6,1–10) види G. Widmann, *Autarkie und Philia in den aristotelischen Ethiken*, Diss. Univ. Tübingen 1967, 31; O. Gigon, *Kommentar zum ersten Buch von Xenophons Memorabilien*, Basel 1953, 25;27; W. Warnach, *Autarkie*, HWPPh 1:A–C, 1971, 686; Dalfen, 2004, 361.

⁶⁰ Plat. *Gorg.* 491d–e; 494a–b; 494e–495a.

⁶¹ Plat. *Gorg.* 492c.

⁶² Plat. *Gorg.* 491e–492e; 493b–494c.

⁶³ Plat. *Gorg.* 494e; уп. J. N. Davidson, *Kurtisanen und Meeresfrüchte: Die Verzehrenden Leidenschaften im klassischen Athen*, Berlin 2002, 192–215; пос. 199–201; 213. Ц. Н. Давидсон износи убедљиве аргументе против гледишта да је *kinaidos*, односно *katapygon* само због свог подређеног положаја током сексуалног чина био предмет презира; Davidson, 2002, 193–215; 288f.; *Id.*, 2004, 78–118; пос. 86; 92; 94f.; 97f.; 114ff.; супротно K. J. Dover, *Greek Homosexuality*, London 1978, 52f.; 84f.; 100–109; J. J. Winkler, *The Constraints of Desire. The Anthropology of Sex and Gender in Ancient Greece*, New York 1990, 45–70; пос. 53–f.; D. M. Halperin, *The Democratic Body: Prostitution and Citizenship in Classical Athens*, y: D. M. Halperin (yp.), *The Hundred Years of Homosexuality: and other Essays on Greek Love*, New York/London 1990a, 93; D. M. Halperin, *Why is Diotima a Woman? Platonic Eros and the Figuration of Gender*, y: D. M. Halperin – J. J. Winkler – F. I. Zeitlin (yp.), *Before Sexuality: The Construction of Erotic Experience in the Ancient Greek World*, Princeton 1990b, 266f.; 270.

⁶⁴ Види Winkler, 1990, 54; Ludwig, 2002, 190.

жељује пријатељство (*philia*) атинског народа, Каликле није његов истински пријатељ. То произлази не само из залагања за право јачег, него и из тога што је цена тог пријатељства брисање Каликловог идентитета, као и да ће се демос, без обзира на све то, на крају окренути против њега.⁶⁵ Штавише, иронични призвук Каликлових и Сократових изјава о међусобном пријатељству наводи на закључак да Каликле, по Платону, уопште није способан за истинско пријатељство.⁶⁶

Ове подударности између *erastēs*-а који је подлегао пожудама, односно црног коња из *Фајдра* и Каликла, објашњавају како је могуће да протагониста учења о праву јачег у исто време жели да влада демосом и буде му потчињен.⁶⁷ Појам *erōs* је, међутим, из још неколико разлога битан за разумевање Каликла. „Приземна“ страна *erōs*-а, исто као и „узвишена“, није усмерена искључиво на један конкретан објекат пожуде. Као што је већ било изложено, „узвишена“ страна *erōs*-а води од лепоте ка спознаји. „Приземна“ страна *erōs*-а се, такође, не ограничава на *erōtēnos*-а. Када неким овлада, као што то у *Фајдру* и *Горгији* више пута долази до изражаја, похота постаје сама себи сврха.⁶⁸ Из тога, опет, како *Држава* показује, израста све израженија потреба за што већом политичком моћи како би се могле задовољити све јаче, разноврсније и непрекидно нове пожуде.⁶⁹ Због тога је тиранска власт врхунац пожуде особе којом је потпуно завладала „приземна“ страна *erōs*-а.⁷⁰

Судећи по изворима, демократска идеологија је са „приземном“ страном *erōs*-а делила неке од ових тенденција. Тако су се вредности, које су у почетку биле само њени елементи, претвориле у идеале који су сами себи сврха, односно прерасле су у вредности који оправдавају доминацију и којима је немогуће или чак опасно одупрети се. На унутрашњем плану, један од

---

⁶⁵ Plat. *Gorg.* 510; 513a-c; 481d-e. По многим критичарима атинског демоса, не постоји право пријатељство између народа и његових предводника; види I. Jordo-
vić, *Aristotle on Extreme Tyranny and Extreme Democracy*, *Historia* 60 (2011), 59–61.

⁶⁶ Plat. *Gorg.* 485e; 487e; 491d; 499c; 500b; 513c; 519e; уп. R. Duncan, „PHILIA” in
the “GORGIAS”, *Apeiron: A Journal for Ancient Philosophy and Science*, 8 (1974), 23–25.
У вези са Каликловим жалбама на Сократа види J. Gentzer, *The Sophistic Cross-Exa-
mination of Callicles in the Gorgias*, *Ancient Philosophy* 15 (1995), 17. Да *hetairoi* и *philoi*
могу да значе једно то исто, тј. пријатељ, види Dalfen, 2004, 467.

⁶⁷ О разним објашњењима како је могуће да Каликле истовремено воли демос
и буде против њега види R. Kamtekar, *The Profession of Friendship: Callicles, Democra-
tic Politics, and Rhetorical Education in Plato’s Gorgias*, *Ancient Philosophy* 25 (2005),
319–338.

⁶⁸ Да је пожуда, а не њено задовољење, по Каликлу циљ, показују следеће речи
након којих га Сократ назива *knnaidos* (Plat. *Gorg.* 494a-b): „Каликле: „Ниси, Сокра-
те, ниси ме убедио. Онај који има пуну бурад нема више никаквог задовољства кад
су бурад једном напуњена, него живи као што сам малочас рекао, као камен, јер се
после пуњења више не радује ни не жалости. Пријатност живота, међутим, састоји
се баш у томе да се што више досипа.“ (прев. М. Драшковић – А. Вилхар)

⁶⁹ Plat. *Resp.* 573d–575d.

⁷⁰ Plat. *Resp.* 575d.

примера тога је концепт *слобода да се ради шта се хоће*, који не трпи било коју врсту ограничења.⁷¹ На спољнополитичком плану то је концепт апсолутне слободе који постулира идеју *слобода кроз доминацију*.⁷² У том смислу, индикативно је да Перикле управо у овом контексту позива Атињане да постану љубавници свога полиса.

У изворима се, такође, могу наћи примери да је империјалистички дух атинске *archē* сам себи постао сврха и да се изгубила слобода деловања. У говору који Коринћани држе у Спарту у предвечерје Пелопонеског рата атинска експанзија се упоређује с Ксерксовом.⁷³ При томе је као једна од суштинских одлика атинског менталитета истакнута потреба да увек жуде да стекну више (*pleonexia*), као и став да је потпуно мировање (*hēsychian apragmona*) нешто лоше.⁷⁴ У *Митиленској дебати* Клеон атинску *archē* назива тиранијом како би доказао да Митилена мора бити уништена, пошто су Атињани, у суштини, изгубили слободу деловања.⁷⁵ У *Мелијском дијалогу* Атињани, тиме што разарање Мела образлажу природном нужношћу (*-phyeōs anankaias*) и учењем о праву јачег, признају да не располажу потпуном слободом деловања.⁷⁶ Алкибијад, који по Платону има исто поимање *erōs*-а као и Каликле, у *Сицилијанској дебати* износи мишљење да динамику империјалне експанзије није могуће обуздати. Атина себи не може да дозволи мировање (*hēsychia*), она се сваком позиву у помоћ одазива како би проширила своју моћ, немогуће је одредити границе њене експанзије, нужно (*anankē*) је непрекидно деловати против других и, напослетку, или се влада другима или се потпада под власт других.⁷⁷ Г. Дајнингер је Алкибијадове тезе одлично сажео у следећој мисли: „Nicht mehr die Athener haben die Macht, sondern die Macht hat die Athener; sie sind ihre Sklaven und können nicht mehr bestimmen, wie weit sie sie anwenden wollen.“⁷⁸

⁷¹ И. Јордовић, *Платинова критика демократској концепцији слобода да се ради шта се хоће*, Истраживања 23 (2012), 63–79.

⁷² Види Raaflaub, 2004, 166–193.

⁷³ Thuk. 1.69,5; Hornblower, 1991, 114; Rengakos, 1984, 35. Атињани су се у изградњи *archē* снажно угледали на инструменте владања које је користило Персијско царство, види К. А. Raaflaub, *Learning from the Enemy? Athenian and Persian Instruments of Empire*, in J. Ma – N. Papazarkadas – R. Parker (eds.), *Interpreting the Athenian Empire: New Essays*, London 2009, 89–116.

⁷⁴ Thuk. 1.70,8; уп. Е. Foster, *Thucydides, Pericles, and Periclean Imperialism*, Cambridge 2010, 83f.

⁷⁵ Thuk. 3.37,2; 40,4; уп. 2.63,2; Rengakos, 1984, 59f.; J. de Romilly, *Thucydides and Athenian Imperialism*, Oxford 1963, 210; 313–316.

⁷⁶ Thuk. 5.105,2; уп. 1.75,3; 76,1–2, 6.87,2; de Romilly, 1963, 56f.; W. Jaeger, *Paideia. Die Formung des griechischen Menschen*, Bd. I, Berlin 1973, 501; 503f.; Rengakos, 1984, 99; M. Ostwald, *Ananke in Thucydides*, Atlanta (Georgia) 1988, 18f.; 42; 54.

⁷⁷ Thuk. 6.18,1–4; уп. de Romilly, 51; 211f.; 314; Rengakos, 1984, 108–110; Shanske, 2007, 57f.; Ostwald, 1988, 38.

⁷⁸ G. Deininger, *Der Melier-Dialog (Thuk. V 85–113)*, Erlangen–Bruck, 1939, 78.

Платонов став да постоји блиска веза између *erōs*-а и империјалистичког духа, испољен је у *Горџији* тако што Каликле није само заговорник необузданог живота, већ и неограничене експанзије: он Ксерксов поход против Хелена и Даријев против Скита узима као примере да по закону природе јачи владају и имају више.⁷⁹ Од Херодота се сазнаје да су у очима Хелена оба похода били плод безграничног империјализма, да су персијски владари управо тада на личној равни испољавали крајњу хибрис, тиранске црте и неконтролисану пожуду.⁸⁰ Надаље, у тзв. дебати *Крунској саветџа*, која је послужила као једна од подлога за Тукидидову *Сицилијанску гебаџу*, Ксеркс у току доношења одлуке да се крене у поход на Хеладу испољава кључне елементе атинског империјализма.⁸¹ Ксеркс истиче да поступа по закону предака, по коме Персијанци никада нису мировали (*ētremisamen*) и сваки је владар увећавао (*prosektēsanto*) персијску моћ.⁸² Он жели увек више (*pleon ti echein*) и има претеране жеље (*pollōn epithymeein*).⁸³ Ескпанзија за коју се Ксеркс залаже не познаје границе и биће подјармљени и они који су криви и они који то нису.⁸⁴ Велики краљ верује да је мировање (*hēsychiēn*) опасно, јер непријатељ неће мировати, већ ће напасти.⁸⁵ За оног ко није за експанзију Ксеркс тврди да је кукавица и немужеван.⁸⁶

⁷⁹ Plat. *Gorg.* 483d-e.

⁸⁰ Дарије (Hdt. 4.84; 91,2; 118); Ксеркс (Hdt. 7.8; 10,η; 11,1–2; 35; 52; 187,2; 8.35–38; 108–113); уп. R. Bichler, *Herodots Welt. Der Aufbau der Historie am Bild der fremden Länder und Völker, ihrer Zivilisation und ihrer Geschichte*, Berlin 2000, 293–297; 318–322; 328; 333–337; 357–359; K. A. Raaflaub, *Herodot und Thukydides: Persischer Imperialismus im Lichte der athenischen Sizilienpolitik*, у: N. Ehrhardt – L.-M. Günter (уп.), *Widerstand – Anpassung – Integration. Die griechische Staatenwelt und Rom. Festschrift für Jürgen Deininger zum 65. Geburtstag*, Stuttgart 2002, 28; K. H. Waters, *Herodotos on Tyrants and Despots. A Study in Objectivity*, Wiesbaden 1971, 62; 69; W. Marg, 'Selbstsicherheit' bei Herodot, у: W. Marg (уп.), *Herodot. Eine Auswahl aus der neueren Forschung*, Darmstadt 1982, 297–301; D. Lateiner, *The Historical Method of Herodotus*, Toronto 1989, 172–181; C. Dewald, *Form and Content: The Question of Tyranny in Herodotus*, у: K. A. Morgan (уп.), *Popular Tyranny: Sovereignty and its Discontents in Ancient Greece*, Austin (Texas), 2003, 34f.; 47–49.

Вредно пажње је, такође, да постоје подударности између *Сицилијанске гебаџе* код Тукидида и дебате *Крунској саветџа* пред поход на Хеладу код Херодота, види Raaflaub, 2002, 11–40.

⁸¹ Hdt. 7.5–18; види Raaflaub, 2002, 11–40; пос. 13f.; 19f.; 22–26; V. Hunter, *Thucydides. The Artful Reporter*, Toronto 1973, 181 нап. 7; L. Kallet, *Money and the Corrosion of Power in Thucydides. The Sicilian Expedition and its Aftermath*, Berkeley/Los Angeles/London, 2001, 85ff.

⁸² Hdt. 7.8,α.

⁸³ Hdt. 7.16,α 2; 18,2.

⁸⁴ Hdt. 7.8,γ.

⁸⁵ Hdt. 7.11,2–3.

⁸⁶ Hdt. 7.11,1.

Платон је уредио да се Каликле позива на Ксеркса и Дарија и зато да би посредно ставио до знања да се Атина претворила у свог архетипског непријатеља – Персијско царство, исто као што лик Каликла треба да прикаже како из демократског човека израста протагониста учења о праву јачег. Најзад, позивање на Ксеркса и Дарија служи да наговести да ће империјализам атинске *archē* поделити судбину ова два похода, као и да је Каликле, који све то не види, потпуно заслепљен.

Да Платон заиста мисли да се из „једноставних“ телесних пожуда могу развити „сложеније“ страсти, као што су бескрупулозна и радикална жудња за апсолутном моћи, ставља до знања тако што пушта Сократа да говори о две своје и две Каликлове љубави. На тај начин прави мост између равни „једноставних“ и равни „сложених“ пожуда и показује њихову међусобну испреплетаност. Тиме што заједно спомиње своју љубав према Алкибијаду и философији, Сократ показује да је превазишао пут телесних страсти, одабравши пут љубави ка мудрости.⁸⁷ То потврђују његове омаловажавајуће примедбе у вези са Алкибијадом, за кога се из *Гозбе* сазнаје да га Сократ не љуби телесно, и наглашавање своје подређености философији. Насупрот томе, наглашавање Каликлове привучености Демом, Пираламповим сином, има за сврху да његову љубав према атинском демосу стави у контекст најнижих страсти. Каликлов пут води од пожуда тела и љубави према атинском демосу ка праву јачег.⁸⁸ Због тога и Сократово критичко испитивање и оповргавање Каликлових ставова почиње од учења о праву јачег, па прелази на дискусију о телесним пожудама, да би се завршило доказивањем потпуне заслепљености и потчињености атинском демосу.

Повезивањем „једноставних“ и „сложених“ пожуда Платон није закорачио на *terra incognita*. Већ код Херодота азијски деспоти, у оном тренутку када обузети хибрисом искажу вољу ка неограниченој експанзији, на личној равни обелодањују све најгоре одлике тирана.⁸⁹ Али и Херодот износи само уврежено мишљење. Вероватно је Алкибијад најпознатији пример утицајности и распрострањености тог размишљања. Он је још од ране младости повезиван са једним изузетно сексуално раскалашним стилем живота и по свему судећи није ни покушавао да сузбије гласине које су се о њему шириле.⁹⁰ У супротном не би као свој знак носио *Erōs*.⁹¹ Занимљиво је,

⁸⁷ Уп. Plat. Resp. 474c–475c.

⁸⁸ Уп. Ludwig, 2007, 224f.

⁸⁹ Уп. Jordović, 2005, 163f. са нап. 203 и 204; Bichler, 2000, 247–359; Raaflaub, 2002, 28; R. K. Balot, *Greed and Injustice in Classical Athens*, Princeton 2001, 100ff.; Marg, i1982, 290–301; Lateiner, 1989, 163–186; H. R. Immerwahr, *Tat und Geschichte bei Herodot*, у: W. Marg (ур.), *Herodot: eine Auswahl aus der neueren Forschung*, Darmstadt i1982, 497–540; Dewald, 2003, 32–35; 47–49.

⁹⁰ О Алкибијадовим прекршајима у сексуалној сфери, као и о изворима за то, види V. Wohl, *The Eros of Alcibiades*, *Classical Antiquity* 18 (1999), 365–379; Jordović, 2005, 140–145.

⁹¹ Plut. *Alc.* 16; Athen 534e; уп. Wohl, 1999, 352.

такође, да се по беседнику Антифону један од првих Алкибијадових љубавника звао Демократ.⁹² Та сексуална разузданост је умногоме допринела да Алкибијад буде осумњичен да тежи тиранији, али то није био једини разлог.⁹³ По Тукидиду, Атињани су се уплашили да Алкибијад жуди за тиранијом (*hōs tyrannidos epithymounti*) због превелике незаконитости (*paranomia*) у личном животу, али и духа (*dianoia*) који су испољавали његови поступци.⁹⁴ Из контекста саме реченице, али и околних реченица, да се закључити да се *dianoia* првенствено односи на Алкибијадове политичке амбиције.⁹⁵ Како се на овај Тукидидов исказ наслања Алкибијадов говор у *Сицилијанској дебати*, у коме се тврди да се ширењу империје не могу поставити границе, чини се логичним претпоставити да је страх Атињана био изазван и тим екстремним експанзионистичким духом, утолико пре што сам Алкибијад покушава да свој став поткрепи упозорењем да мирољубива политика (*hēsychia*) неизбежно подразумева и сасвим другачији начин живота.⁹⁶

Наведени пример Алкибијада је утолико значајнији што он не само да уопштено исказује многе заједничке црте са Каликлом, већ у *Гозби* представља парадигму лошег, тј. „приземног“ *erōs*-а.⁹⁷ У овом дијалогу, Сократ у својој похвали *erōs*-а прелази од жудње за чулно лепим на љубав ка философској спознаји саме лепоте.⁹⁸ То је *erōs* философа.⁹⁹ Начин на који Алкибијад ступа

⁹² Plut. *Alc.* 3.1; уп. Wohl, 1999, 370.

⁹³ Види Jordović, 2005, 131–168.

⁹⁴ Thuk. 6.15,4; види и 1.130; 132,2–3; 138,1–3; уп. Jordović, 2005, 158f. нап. 181; A. Tsakmakis, *Thukydides über die Vergangenheit*, Тьbingen 1995, 180; A. Tsakmakis, *Leaders, Crowds, and the Power of the Image*, у: A. Rengakos – A. Tsakmakis (уп.), *Brill's Companion to Thucydides*, Leiden/Boston 2006, 178.

⁹⁵ Уп. E. F. Bloedow, „Not the Son of Achilles, but Achilles himself“: Alcibiades' Entry on the Political Stage at Athens II, *Historia* 39 (1990), 4 нап. 10.

⁹⁶ Thuk. 6.18,3; уп. 3.40,4; види Jordović, 2005, 158–165; de Romilly, 1963, 212; Hornblower, 2008, 351. И Херодот у вези са Крезовим походом против Персијанаца, који је по њему одраз тиранског хибриса и претеране жеље за експанзијом, употређава појам *dianoia* (Hdt. 1.46,2; 90,3; уп. 2.169,2).

⁹⁷ Види Kraut, 2008, 303–306.

⁹⁸ Plat. *Symp.* 210a–212a; уп. и *Prot.* 309a–c.

⁹⁹ Plat. *Symp.* 204b; види и *Resp.* 474c–475c; уп. J. Schwab, *Die Gestalt des Verdringten in der Figur des Eros*, у: W. Pircher – M. Tremel (уп.), *Tyrannis und Verführung*, Wien 2000, 210–216; пос. 213; R. Hunter, *Plato's Symposium*, Oxford 2004, 90f.; Rutherford, 1995, 193–196; C. J. Rowe, *Plato: Symposium, with an Introduction, Translation and Notes by C. J. Rowe*, Warminster 1998, 205–206; F. C. White, *Virtue in Plato's Symposium*, CQ 54 (2004), 375; M. Schofield, *Plato. Political Philosophy*, Oxford 2006, 159f.

¹⁰⁰ Уп. C. Osborne, *Eros Unveiled. Plato and the God of Love*, Oxford 2002, 100. У том погледу могао би бити релевантан и Платонов суд о Алкибијаду у *Протијајори*. У овом дијалогу Алкибијад изричито подржава Сократа. Међутим, одмах након тога Критија, који је сам важио као веома честољубив, каже да је Алкибијаду једино важно да надвлада (*philonikos*) (Plat. *Prot.* 336a–e; уп. Xen. *Mem.* 1.2,14). То упућује на закључак да се Алкибијад за Сократа залаже не из философских уверења, већ из „љубави“ за коју

на сцену у дијалогу, као и његово потоње отворено „излагање“ своје љубави према Сократу предочавају у којој мери је он у ствари удаљен од Сократовог *erōs*-а.¹⁰⁰ Алкибијад се појављује веома пијан, одбија да поштује правила симпозиона, сам себе поставља за симпосиарха и настоји да присили остале да што брже достигну стање пијанства.¹⁰¹ Сократ „страхује“ да ће му љубљени из помаме нанети насиље, што показује да се Алкибијад у суштини од *erōtēnos*-а претворио у *erastēs*-а.¹⁰² Алкибијадова љубав је љубав појединачног, а не опште лепог, јер он жуди само за Сократом. Телесна је зато што управо на тај начин покушава да заведе Сократа.¹⁰³ Употреба појма *philerastia*, који у суштини значи љубав према љубави, у вези са Алкибијадом показује да је за њега *erōs* постао сам себи сврха.¹⁰⁴ Све то се може разабрати и из Сократовог одговора да Алкибијад привидну лепоту покушава да замени за истинску лепоту, односно бакар за злато, а да при томе у стварности не препознаје истинску лепоту, односно истински *erōs*.¹⁰⁵ Разлика је још више истакнута Сократовом самоконтролом. Он није као толики други слаб на Алкибијадову лепоту, никада није пијан, није поткупљив и боље подноси ратне недаће од свих.¹⁰⁶ Алкибијад је насупрот њему самодопадљив, охол, љубоморан, неспособан да заузда своју пожуду, са највећом отвореношћу говори о својој похоти и с изузетком Сократа ни пред ким се не стиђи.¹⁰⁷ Алкибијад, додуше, поседује потенцијал за философију.¹⁰⁸ Сократове речи на њега и те како делују и управо зато му је овај и наклоњен.¹⁰⁹ Управо то показује да лоши, односно „приземни“ *erōs* није

је карактеристична и љубав према побеђивању. Насупрот томе, у првим реченицама *Προίαιορε* наглашава се да је Сократова љубав усмерена не ка чулно лепом, него духовном лепом, и то важи и у Алкибијадовом случају (Plat. Prot. 309a-c; 316a); уп. L. Goldberg, *A Commentary on Plato's Protagoras*, New York 1983, 135; B. Manuwald, *Protagoras, Übersetzung und Kommentar von Bernd Manuwald*, у: E. Heitsch, W. Müller (уп.), *Platon Werke: Übersetzung und Kommentar*, Bd. VI 2, Göttingen 1999, 91; 280f.; 290f.; C. C. W. Taylor, *Plato: Protagoras, Translated with Notes by C. C. W. Taylor*, Oxford 1991, 64–65; R. E. Allen, *Plato. Ion, Hippias minor, Laches, Protagoras, Translated with Comment*, New Haven/London 1996, 89.

¹⁰¹ Plat. *Symp.* 212d–214b; уп. D. Gribble, *Alcibiades and Athens: A Study in Literary Presentation*, Oxford 1999, 250f.; Davidson, 2002, 68–70; Rutherford, 1995, 197f.

¹⁰² Plat. *Symp.* 213c–d.; види Wohl, 1999, 366.

¹⁰³ Уп. Hunter, 2004, 98–112; Rutherford, 1995, 198ff.

¹⁰⁴ Plat. *Symp.* 213d; уп. Kraut, 2008, 305.

¹⁰⁵ Plat. *Symp.* 218d–219a; уп. Gribble, 1999, 243f. са нап. 88.

¹⁰⁶ Plat. *Symp.* 214a; 216a–c; 217a–d; 219b–220b; 222c; уп. F. C. White, *Beauty of Soul and Speech in Plato's Symposium*, CQ 58 (2008), 75ff.; H. Gurgemanns, *Sokratischer Eros in Platons Symposium und die Krisis der attischen Knabenliebe*, у: H. Kessler (уп.), *Sokrates Nachfolge und die Eigenwege*, Baden-Baden 2001, 136; 155f.

¹⁰⁷ Plat. *Symp.* 213c–d; 215b–e–216c; 217b–218d; 219b–d.

¹⁰⁸ Gribble, 1999, 218–222; 237; 244.

¹⁰⁹ Plat. *Symp.* 215e–216c; *Gorg.* 481d; *Alc.* I. 127d; 131c–d; уп. Gribble, 1999, 237; W. M. Ellis, *Alcibiades*, London/New York 1989, 20–23.

у оној мери овладао Алкибијадом као у случају тиранског човека. Па ипак, околност да жудња за љубављу демоса и јавним почастима Алкибијада одводи са пута Сократовског *erōs*-а наговештава да је у суштини нестанак тих разлика више питање времена, него нечег другог.¹¹⁰

Иако су сличности између Алкибијада и Каликла веома изражене, Каликле је отишао један, али важан корак даље. Он не само да није очаран Сократом, већ са отвореним и потпуним презиром одбацује његов пут. *Erōs* је заиста овладао сваким аспектом Каликловог бића и зато не изненађује да су сличности између њега и тиранског човека у *Држави* више него очигледне. Тиранским човеком је „приземна“ страна *erōs*-а у тој мери загосподарила да је он ослобођен сваког срама, разумности и нема ниједне лудости и бестидности на коју није спреман.¹¹¹ Тирански карактер под утицајем „приземног“ *erōs*-а у себи гуши сваку умереност и верује не само да је способан да влада људима већ и боговима.¹¹² Врхунац његове пожуде јесте да отаџбину баци у ропство, тј. да постане тиранин.¹¹³ У њему се непрекидно јављају нове пожуде и оне у тој мери њиме господаре да је спреман да нанесе зло чак и својим родитељима.¹¹⁴ Он не чини оно што жели и његова душа је нужно увек незасита.¹¹⁵ Тиранска природа одбацује пријатељство и зна само да влада или да служи.¹¹⁶ Зато је и спреман да пре него што дође на власт, ласка мноштву и чини што год је потребно само да би се домогао тираније.¹¹⁷

Осим што ове подударности доказују да се у случају Каликла метаморфоза из демократског у тиранског човека у суштини одиграла, Платонов опис психопатологије тиранског човека у *Држави* је битан и зато што су у њему, за разлику од *Горјије*, директно изречене три ствари које су кључне за разумевање Каликла. Прво, „приземна“ страна *erōs*-а игра кључну улогу у трансформацији из демократског у тиранског човека. Будућа тиранска природа је у демократији научена свакаквом безакоњу које је називано „потпуну слободом“, али тек *erōs* доводи до тога да се у њој угасе сва демократска схватања о добру, срамном и праведном.¹¹⁸ Друго, *erōs* је одговоран за то

---

¹¹⁰ Plat. *Symp.* 216b-c; *Alc.* I. 132a; уп. Gribble, 1999, 238–245; N. Denyer, *Plato: Alcibiades*, Cambridge 2001, 226–227; L. Strauss – S. Benardete (уп.), *On Plato's Symposium*, Chicago 2001, 265f.; Kraut, 2008, 303; 306; H. Kuhn/Red. K.-H. Nusser, *Liebe (Antike)*, HWPf V, 1980, Sp. 294; Schwab, 2000, 214f.

¹¹¹ Plat. *Resp.* 571c-d; уп. И. Деретић, *Λοῖος, Πλαῖων, Ἀριστοίηελ*, Београд 2009, 76–78.

¹¹² Plat. *Resp.* 573b-c; уп. Hdt. 4.91,2; 7.35; 187,2; 8.109,3.

¹¹³ Plat. *Resp.* 575d; уп. Hdt. 1.96,1–2; 3.53,4; 5.32; *Soph. Oed. Tyr.* 587–589; 601; види Ludwig, 2002, 141; 149; Rhodes, 2001, 454.

¹¹⁴ Plat. *Resp.* 573d–574c; види и 571d; 574e–575a; 577d; 579c–580a.

¹¹⁵ Plat. *Resp.* 577e–578a.

¹¹⁶ Plat. *Resp.* 574c; 576a; 579d-e.

¹¹⁷ Plat. *Resp.* 575e.

¹¹⁸ Plat. *Resp.* 572d-e; 574d-e. У *Айолоији* Сократ каже да се демос налази у стању сна из кога га он буди и да ће због тога бити погубљен (Plat. *Apol.* 31a).

што је тирански човек изгубио сваку власт над собом, односно своје право ја. Платон то истиче не само тиме што каже да *erōs* тиранином влада као тиранин, већ и тиме што за тиранског човека каже да њиме у будном стању пожуде владају као што другима владају у сну, као и да је махнит од страсти.¹¹⁹ Из тога произлази да је код Каликла његова љубав према демосу изазвала својеврстан „brainwashing“. Ово дејство *erōs*-а је битно јер разјашњава због чега је Каликле, с једне стране, вољан да по природи постане сличан атинском демосу, док се, с друге стране, потпуно оглушује о Сократову аргументацију. Каликлове опаске да Сократ стално изврће речи и да говори као демагог, као и да слаби уз помоћ закона, односно покуде и похвале, владају јаким природама, обелодањује да протагониста учења о праву јачег осећа снажно подозрење према речи уопште.¹²⁰ Залагање за учење о праву јачег, као и стално указивање да ће Сократ изгубити живот уколико настави својим путем, показује да је Каликле пријемчив једино на голу силу. Он је у тој мери заслепљен *erōs*-ом да као црни коњ у *Фајсру* разуме једино језик силе, а то није језик којим говори Сократ. Треће, приказ тиранског човека у *Држави* показује да он није усамљен. Осим њега постоје и други појединци слични њему, што објашњава зашто је Платон одабрао непознатог Каликла за приказ еволуције тиранског човека.¹²¹

IVAN JORDOVIĆ, PhD

Faculty of Philosophy
University of Novi Sad

ERŌS AND EMERGENCE OF THE TYRANNICAL MAN

Summary

The concept of *erōs* plays a very important role in Plato's philosophical games. In this paper, however, the philosophical aspects and meaning of *erōs* are not the focus of examination. Instead, the focus of attention lies in consideration of the coincidence in the way Plato, Thucydides, Herodotus, Aristophanes and Euripides all perceived *erōs*. Thus, it will be shown that when Plato conceived of the theory of the emergence of the *tyrannical man* in *The Republic*, he was not

---

¹¹⁹ Plat. *Resp.* 571c; 573a-b; 574e-575a; 576b; 577d; 578a; уп. Eurip. *Andr.* frg. 136 Nauck; Soph. *Trach.* 441-444; види G. R. F. Ferrari, *City and Soul in Plato's Republic*, Chicago/London 2005, 65.

¹²⁰ Plat. *Gorg.* 482c; 482e-483a; 483b-c; 489b; 494d; 495b.

¹²¹ Plat. *Resp.* 575a-d.

dealing with political biases, but was differentiating a critical relationship towards the political thinking of his age. The focus of this study, however, will not be found in the dialogue of *The Republic*, but in the dialogue of *Gorgias*. The reason for this approach is that Callicles is the paradigm for the individual who thinks exclusively in categories of power, believes solely in might is right and idealizes tyranny. Thus, by means of Callicles, the influence on Plato of the political thinking at the end of the 5th and beginning of 4th centuries B.C. will be demonstrated. Furthermore, through the same means, the way Plato used the concept of *erōs* to resolve the paradoxical situation of advocating the study of the right of the stronger and the idealization of tyranny while simultaneously completely embracing democratic ideology will also be shown.